

A T T L Ä S A G L A S E T

Paul Virilio har beskrivit ögats synfält som jämförbart med marken vid en arkeologisk utgrävning. Citatet inleder Jonathan Crarys bok *Techniques of the Observer*, där han beskriver hur det mänskliga ögats funktioner håller på att ersättas av processer där visuella bilder inte längre kan kopplas till betraktarens position i en "verklig", optiskt upplevd värld.¹ Vi ser genom linser, mikroskop, teleskop och kameror. Flaskor, vaser, karaffer, fat, vaser, sejdlar, skålar, servisglas, skålar, kannor, brevpresar, ljusstakar, fat, burkar. Boris Groys skriver att "samlingens logik ofta begrips som dödens logik, som dödlig logik, som det borde vara högsta plikt för varje levande konstnär att motsätta sig. Men tyvärr anstränger sig inte livet särskilt mycket så länge det inte konfronteras med dödens kulturella logik".² Att samla kan med Perecs ord jämföras med att skriva: "rädda några särskilda spillror från tomrummet som breder ut sig".³

Glas har tillverkats i flera tusen år. Först genom förglasning av sand, sedan i gjutna lerformar. I Syrien uppfanns glasblåsarpipan, och romarna lärde sig slipa glaset. När hyttor efter medeltiden åter anlades i skogsområden i Tyskland, gjorde järnet i sanden glaset grönt.⁴ *Waldglas* kallades det - skogsglas. I sin bok *Saker* beskriver Peter Cornell hur "föremålen bildar en andra natur, där vi rör oss var dag, medan vi kanske mer sällan besöker den första naturen, skogen, havet, bergen".⁵ Sara Danius berör ett liknande tema i sin essä *Konstglasets modernism*. Hon skriver: "Konstglaset är ett "varken varken eller eller" för att låna en formulering av Gunnar Ekelöf. Konstglaset är varken konst eller hantverk, varken konst eller industri, varken konst eller glas, varken konst eller konst, ändå allt detta tillsammans, och likväl något annat. Historien tvingar konstglaset att sväva osäkert mellan dessa termer – bruksvara och konst".⁶

I boken *Svenskt glas* av Elisa Steenberg, utgiven 1946, läser jag: "Servis med parallella skär, *Juno*, Kosta, 1890. Mönstret hade kvar mycket av gedigen borgerlighet från föregående decennier. Denna 'gnistrande kristall' blev en faktor som tillförde inte minst måltidsmiljön en representativ festlighet av närmast internationell karaktär".⁷ Språket avslöjar tidens hierarkier och värden. Vad är då "svenskt"? Om vi bortser från kopplingen mellan glaset och alkoholen, så framträder en komplex relation till det främmande och "icke-svenska". I Slöjdföreningens skrift *Vackrare vardagsvara* från 1919 skriver Gregor Paulsson: "Så har 'det vackra' till stor del kommit att bli lika med det imiterade. Begreppet taget i vidsträcktaste bemärkelse, icke bara så att en svensk mattfabrik imiterade Turkiet, att emalj imiterar porslin, järn, trä, nickel, utan också att det ena föremålet imiterar det andra, en buffé en husfasad, ett bläckhorn en snäcka, en gjutjärnskamin en kakelugn, en träfgårdssoffa av järn en dito av trä".⁸

Glas är ett fast material där atomerna är bundna till varandra, men när glaset smälts till en trögflytande massa förflyttar sig atomerna långsamt. Det är denna gradvisa övergång från massa till fast material som gör att glas kan formas. Jag läser: "Glassmältan sägs vara en underkyld vätska i gränslandet mellan vätska och fast material. Transformationsområdet är det temperaturintervall där glassmältan övergår från det ena till det andra". Redan på 30-talet beskrevs strukturen i glaset som ett nätverk. Och den blandning av råvaror som ingår när man smälter glas kallas mæng, från tyskans *Gemenge* - blandning. Här introduceras begrepp som segregation och homogenitet i glasmassan. "I lös mæng är det vanligt med segregation vid transporter, skakningar eller omlastningar. Ju torrare blandningen är desto större är risken för segregation. Det är mycket som måste kontrolleras och styras för att smältprocessen ska fungera. Ett homogent glas är ett glas där sammansättningen är likadan i alla delar".⁹

Kvartsglas, planglas, isoleringsglas, självrengörande glas, plexiglas, laboratorieglass, kristallglas, fiberglas, optiskt glas. Glaset användningsområden och betydelser för vetenskapen och det moderna samhället är många. Glas finns i datorer, telefoner, glasögon och filmkameror. Vi omger oss med byggnader av glas. Problemet med äldre glas var att det inte var genomskinligt. Genom experiment med tillsättning av sodaört importerad från Syrien, lyckades italienaren Angelo Barovier framställa klart glas, i Venedig på 1300-talet. Han kallade det *cristallo*. Även spegeln kom till genom glaset. Tidigare hade speglar återgett deformerade bilder, men nu kunde man genom en blandning av tenn och kvicksilver framställa en helt slät spegel. Leonardo da Vinci skriver att den var måleriets viktigaste uppfinning. När man för första gången kunde se sig själv, och inte bara andra människor, började ett självcentrerat samhälle växa fram.¹⁰

Det här är möjligen en historiskt förenkling, men en svindlande tanke. Precis som tanken på linsen, som hjälpt oss se det ögat inte kan se; hjälpt oss se längre och bortom ögat, till och med bakåt i tiden. "Linser användas i fotokameran (*camera obscura*) vilken består av en invändigt svartmålad låda, som på ena sidan bär ett rör, vari det sitter en lins eller ett system av linser. Den motsatta väggen utgöres av en skiva av matt glas. Lådan består av två delar, vilka kan skjutas in i varandra".¹¹ Så fångas ett ögonblick i tiden, och genom filmen en serie ögonblick. Men, som Teju Cole beskriver i sin roman *Öppen stad*: "Vad ska vi göra när linsen genom vilken vi bedömer symptomen i sig ofta är symptomatisk? Medvetandet är dunkelt för sig självt, och det är svårt att avgöra var, exakt, de här dunkla ytorna finns. Oftalmologin beskriver ett område i ögonbotten, den blinda fläcken, där någon miljon ganglier i synnerven mynnar ut i ögat. Det är precis här, där alltför många nervceller som har med seendet att göra ligger ansamlade, som synen slocknar".¹²

1. *Techniques of the Observer*, Jonathan Crary, October Books/MIT Press, London, 1992, p. 1-2
2. *Avantgardet och samlingens logik*, Boris Groys, Site Editions/Axl Books, 2012, p. 114
3. *Rummets rymder*, George Perec, original: *Espaces d'espèces*, Paris, 1974, Modernista, Stockholm 2013, p. 121
4. "Det svenska glasets historia", Gunnel Holmér, 2011, ur *Boken om glas - Hantverket, tekniken och konsten*, Glasforskningsinstitutet, 3:e uppl., p. 209
5. *Saker - Om tingens synlighet*, Peter Cornell, Gidlunds förlag, Hedemora, 1993, p. 84
6. "Konstglasets modernism", Sara Danius, 1998, ur *Husmoderns död och andra texter*, Albert Bonniers förlag, Stockholm, 2014, p. 364
7. *Svenskt glas*, Elisa Steenberg, Forum, Stockholm, 1946, p. 76-77
8. *Vackrare vardagsvara*, Gregor Paulsson, Svenska slöjdföreningen, Stockholm, 1919, p. 9
9. *Boken om glas - Hantverket, tekniken och konsten*, Glasforskningsinstitutet, 3:e uppl., 2011, p. 15, 47-51
10. *How We Got to Now: Glass*, PBS / BBC, Brittisk-amerikansk vetenskapsserie i sex delar, 2014, SVT: *Så byggde vi världen: Glas*, 2015
11. *Naturen och dess krafter*, H.O.G. Ellinger, Expeditionen af Ijus, Stockholm, 1899, p. 392
12. *Open City*, Teju Cole, Random House, New York, 2012, på svenska: *Öppen stad*, Natur & Kultur, 2013, p. 279

I filmen *Att läsa glaset* (2015, HD video) utforskar Malin Pettersson Öberg glaset som begrepp och associationsyta med bakgrund i den konstglassamling som Emmaboda kommun köpte in år 2009 och kring vilken The Glass Factory i Boda är uppbyggd. I glimtar ur en enda tagning filmad med rörlig kamera, möts vi av de bruks- och konstglas som förvaras på hyllorna i arkivet. Glasen är formgivna av konstnärer som Elis Bergh, Hertha Hillfon, Erik Höglund och Monica Backström och tillsammans med en läsning av citat och anteckningar om glaset och dess historia vävs ett flöde av ord och bilder. Till lika delar dokument och subjektiv reflektion, vill Pettersson Öberg väcka frågor kring glasets betydelse för vår förståelse av världen såväl som av oss själva, och peka mot betraktandets och tolkningens inneboende svårigheter. Vilken roll har teknologi och vetenskap spelat för vår uppfattning av omvärlden och oss själva? Begrepp som seende, samlande och ursprung undersöks och ställs mot termer som kontroll, segregation och homogenitet, som ofta används för att beskriva glasets tillverkning. Omöjligheten i att objektivt skildra en plats eller ett historiskt skeende, eller för den delen upplevelsen av förlust och försvinnande, föranleder verkets svävande karaktär. Vad väljs ut och sparas, vem berättar vad för vem? Kameran jämförs med ögat i en rörelse genom rummet, där glaset läses genom en ständigt föränderlig lins.

Att läsa glaset har filmats i The Glass Factorys arkiv i Boda 2015 och innehåller glas formgivna på glasbruken i Kosta, Boda och Åfors av följande konstnärer: Elis Bergh, Oscar Dahl, R.A. Hickman, Paul Hoff, Anna Ehrner, Klas Göran Tinbäck, Ann Wåhlström, Hertha Hillfon, Monica Backström, Erik Höglund, Gun Lindblad, Bengt Edenfalk, Signe Persson-Melin, Rolf Sinnemark, Fritz Kallenberg, Gabriel Burmeister, Kjell Engman, Ann Wärrff, Göran Wärrff, Ulrica Hydman-Vallien, Bertil Vallien, Gösta Linderholm, Åsa Jungnelius och Ludvig Löfgren.

PRODUKTION

Musik: *Reversed Bloom*, komponerad av Samuel Nicolas 2015

Röst: Malin Pettersson Öberg

Röstinspelning: Samuel Nicolas, Conservatoire Maurice Ravel de Villemomble

Kamera och ljus: Axel Diedrichs, Kalmar

Postproduktion: Nils Fridén, Velourfilm

Översättning: William Jewson och Malin Pettersson Öberg

Producerat med stöd av: Statens kulturråd, Konstnärnämnden

Kalmar konstmuseum, The Glass Factory, Nybro Kommun

som del av projektet och utställningen *Massa i rörelse*

© Malin Pettersson Öberg 2015

TACK

Emma Karlsson, ansvarig för samlingar och dokumentation, The Glass Factory, Boda

Agneta Gustavsson, journalist, författare och filmskapare verksam i Glasriket

Monica Backström, konstnär och glasinnovatör, Monica Backström Design, Kalmar

Gunnel Holmér, glasantikvarie, Kulturparken Småland / Sveriges glasmuseum, Växjö

Åke Bergkvist, konstnär och f. d. glasgravör på Strömbergshyttans Glasbruk, bosatt i Växjö

Maja Heuer, museichef, The Glass Factory, Boda

Kira Carpelan, MinMamma Produktion

My Lindh, Slakthusateljéerna, Stockholm

Timo Menke - Cecilia Björk

Konstnärerna i *Massa i rörelse*